

A HAZAI KISTÉRSÉGEK KULTURÁLIS TELJESÍTMÉNYE

Fábián Attila¹, Tóth Balázs István²

PhD., egyetemi docens – doktorandusz

Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kar

afabian@ktk.nyme.hu, tothbalazsistvan@ktk.nyme.hu

Absztrakt: A kulturális identitás fontos társadalmi alapokon nyugszik, a legfontosabb összetevőjének tekinthető a kulturális összetartozás, amelyet a területileg egy helyen élő emberek az adott térhez kötnek. Fontos elemei még az emberek egymásba és az intézményekbe vetett bizalma, a kulturális kapcsolatok térségi szinten jól működő rendszere. Ebben a tanulmányban a kulturális teljesítmény vizsgálhatóságát, mérhetőségét elemezzük, mely koncepcionális és módszertani problémákat is felvet. Hipotézisünk szerint, a hagyományosan működőképes, sikeres helyi társadalmi hálózatok erősítik a versenyképességet. Azt is mondhatjuk, hogy a kulturális tőke magas szintje hozzájárul a térségek sikeres működéséhez. **Kulcsszavak:** kultúra, kistérségek, versenyképesség, mérhetőség

1. Bevezetés

A regionális tudomány dinamikus fejlődésének egyik eredményeként újabban fontos kérdéseket tárgyaló munkák jelentek meg a kultúrával kapcsolatosan. Benko (2002) felhívja a figyelmet arra, hogy az ezredforduló környékén számos szerző – többek közt Claval, Debié, Pitte, Scott – foglalkozott a kultúrának a regionális gazdasági mechanizmusokban játszott szerepével. A kultúra lehetséges hozzájárulása a térfejlődéshez azóta is aktuális kutatási témának számít; röviden válogatunk ezekből a publikációkból.

Florida (2003, 2007, 2008) több művében kiemeli, hogy a kulturális környezet, illetve annak vonzereje a városok, térségek fejlődésének egyik meghatározó tényezőjévé válik. Throsby (2001) arra hívta fel a figyelmet, a kultúra összekovácsolja a környezeti és gazdasági fenntarthatósági kritériumot, ezen keresztül kísérletet tett a kulturális politika rövid távú céljainak meghatározására. A kultúrában rejlő, közvetett hatások promóciós stratégiákban való meghatározásával, valamint a települések számára fontos kulturális turizmus legfontosabb kérdéseivel Bianchini és Parkinson (1993) foglalkozott. A kultúra és a tér kölcsönhatásainak vizsgálata során Dziembowska-Kowalska és Funck (1999) azt ismerte fel, hogy a képzett vállalati alkalmazottak a lakóhely kiválasztáskor elvárják a magas szintű oktatási, kulturális szolgáltatásokat. Kong (2000) rávilágított a kultúrának a város imázsával összefüggő fontosságára, a városok imázstudatosság növelő szerepére. A térfejlődés és a kultúra kölcsönhatását tárgyaló publikációk sora még hosszasan sorolható lenne. Általánosságban azonban megállapítható, hogy a különféle közös tér és kultúraértelmezések köréből továbbra is hiányzik a helyi társadalmak mindennapi kulturális életének vizsgálata (Fábián 2009):

- a kulturális fejlesztések egyre inkább a nagy- és középvárosok belvárosi vállalkozásaira és kulturális övezeteire összpontosítják energiáikat, valamint a kulturális erőforrásokat, míg a helyi társadalom értékei rejtve maradnak;
- a kulturális vagyon és infrastruktúra nem illeszkedik a helyi társadalom kultúratörténelméhez és belső igényeihez;
- a kultúrpolitikai döntések és helyi társadalmak valós kulturális igényei között széles szakadék tátong.

Tanulmányunk arra a kérdésre keresi a választ, hogyan mérhető a kultúra és annak jelenléte, fejlesztési hatása területi szinten, továbbá kifejezhetőek-e a kulturális erőforrások értékei explicit módon. További kérdésünk, hogy amire elérhető statisztikai adatok léteznek, az valóban a kultúra teljes spektrumát öleli fel, avagy csak néhány szegmensére koncentrálnak az „adatbányászok”, míg számos értékes információ rejtve marad.

Munkánk során arra törekedtünk, hogy Magyarország kistérségeinek kulturális potenciálját elemezzük, és összehasonlítást végezzünk a komplex fejlettségi vizsgálatok adata eredményekkel. Analízisünk a 2009-es évre vonatkozik.

2. A hazai kistérségek kulturális gazdasága: módszertani kérdések¹

Bármilyen olyan vizsgálatot és módszertant, amely a kulturális gazdaság megragadására irányul, komplexen kell kezelni. Ha egyértelmű képet szeretnénk kapni a magyarországi kistérségek kulturális gazdaságáról, akkor egy olyan vizsgálatra van szükségünk, amely több lokális adottságot és determinánst hordoz magában. Ez azt jelenti, hogy olyan mutatószámrendszert kell kidolgozni, amelynek tartalmaznia kell:

- egyrészt a kulturális gazdasággal összefüggésbe hozható tárgyi alapú és intézményi hátteret, valamint annak felszereltségét (pl. közintézmények, műemlékek, múzeumok, könyvtárak, számítógépek száma, az internethez való hozzáférés stb.),
- másrészt a közművelődési formákban való részvétel alternatíváit és konkrét alakulását (pl. mozi-, könyvtárlátogatás, kulturális rendezvényeken, művelődési formákban és alkotó művészi közösségekben való részvétel stb.),
- harmadrészt a kulturális gazdaság oktatással összefüggő faktorait (pl. felsőoktatásban oktatók, illetve dolgozók száma)
- végül tartalmaznia kell a kulturális-művelődési tevékenység és foglalkoztatottság lenyomatait (itt fontos azon regisztrált vállalkozások száma, aránya, amelyek a művészeti, oktatási, szabadidő vagy tudományos nemzetgazdasági ágazatban működnek).

Az elemzés alapjául szolgáló adatok nagyrésze a KSH Területi Statisztikai Adatok rendszeréből származik, de az EDUCATIO Nonprofit Kft. Felsőoktatási felvételi adataiból, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal és a GKIE NET Internet-kutató és Tanácsadó Kft. adatbázisából is gyűjtöttünk elemi adatokat. Az analízis alapjául szolgáló területi egységként a hazai kistérségeket választottuk, azonban a feltáró statisztika során Budapest extrém értékeket képviselt, így kizártuk a további vizsgálatokból. Ez azt jelenti, hogy 173 kistérséget vettünk figyelembe a több-változós elemzés során. Az elemi adatokból viszonyszámokat képeztünk, melyet 1000, illetve 10000 lakosra vetítettünk. Az induló kistérségi adatbázis több mint harminc releváns változót tartalmazott, amelyen – elsősorban a későbbi klaszterelemzés miatt – adatredukciót végeztünk.

Első körben a rendelkezésre álló adatok alkalmasságát vizsgáltuk a faktor-elemzés több módszerével. A korrelációs mátrix kapcsán azt állapítottuk meg, hogy a változók között van korreláció, melynek erőssége általában gyenge vagy közepes. A legmagasabb korrelációs értéknek ennek ellenére 0,916 adódott. A mátrix 465 értékéből 272 volt szignifikáns (58,5%). Az anti-image korrelációs mátrixban az átlóban lévő elemeket vizsgáltuk. Jelen analízis esetében a vonatkozó MSA értékek (measure of sampling

---

¹ Elemzéseinkhez az SPSS 16.0 verzióját használtuk.

adequacy) 0,617 és 0,888 között alakultak.² A KMO-kritérium az egyik legfontosabb mérőszám annak megítélésében, hogy a változók mennyire alkalmasak a faktorelemzésre (Sajtos–Mitev 2007). A KMO értékére 0,787-et kaptunk, tehát változóink megfelelőek a faktoranalízisre. A Barlett-teszt szintén megerősítette a faktorelemzés alkalmasságát, ugyanis a próba során azt állapítottuk meg, hogy van korreláció a kiinduló adatok között.

A faktorok számának meghatározásakor a Kasier-kritérium módszerét választottuk. A kritérium alapján négy faktor összetett varianciájára 60%-ot kaptunk. Mivel a mintaelemzés szám 173, ezért a 0,45 faktorsúlyt még szignifikánsnak vettük Hair et al. irányelvei alapján (idázi Sajtos–Mitev 2007). A Varimax-rotáció eredményeképpen négy dimenzióba tudtuk összesűríteni az eredeti változóinkat, és összesen 26 olyan változóval dolgozhattunk tovább, amely domináns szerepet játszhat egy adott kistérség kulturális gazdaságának formálásában, megítélésében³ (1. táblázat).

1. táblázat: A főkomponensek összetevői

Főkomponensek és változók	Súly
1. Kulturális foglalkoztatottság, oktatás és közvetítő médium (TV, mozi, internet) főkomponens	
▪ 1000 lakosra jutó regisztrált vállalkozások száma a szakmai, tudományos, műszaki tevékenység nemzetgazdasági ágban (2009)	0,913
▪ 1000 lakosra jutó regisztrált vállalkozások száma az oktatási nemzetgazdasági ágban (2009)	0,856
▪ 1000 lakosra jutó regisztrált vállalkozások száma a művészet, szórakoztatás, szabadidő nemzetgazdasági ágban (2009)	0,827
▪ 1000 lakosra jutó mozi látogatások száma (2009)	0,793
▪ 1000 lakosra jutó felsőoktatási intézményekben dolgozók száma (képzés helye szerint) (2009)	0,788
▪ 1000 lakosra jutó felsőoktatásban résztvevő hallgatók száma (képzés helye szerint) (2009)	0,766
▪ 1000 lakosra jutó internet előfizetések száma (2009)	0,712
▪ 1000 lakosra jutó kábeltelevízió előfizetők száma (2009)	0,677
▪ 1000 lakosra jutó mozielőadások száma (2009)	0,558
2. Közművelődési formákban való részvétel főkomponens	
▪ 1000 lakosra jutó alkotó művészi közösségek száma (2009)	0,913
▪ 1000 lakosra jutó rendszeres művelődési foglalkozások száma (2009)	0,898
▪ 1000 lakosra jutó alkotó művészi közösségek tagjainak száma (2009)	0,873
▪ 1000 lakosra jutó kulturális rendezvények száma (2009)	0,796
▪ 1000 lakosra jutó közművelődési intézmények száma (2009)	0,610
▪ 1000 lakosra jutó kulturális rendezvényeken részt vevők száma (2009)	0,572
▪ 1000 lakosra jutó rendszeres művelődési formákban részt vevők száma (2009)	0,467

² A korrelációs és az anti-image mátrixot nagy terjedelmük miatt nem mutatjuk be.

³ Az elemzésben használt 26 mutató elegendőnek bizonyult a kulturális gazdaság közművelődési dimenziójának megragadására. Természetesen az indikátorok bővítése elképzelhető lett volna, de az így nyert információk nyereség nem arányos a mutatók összeállítására fordított munkával.

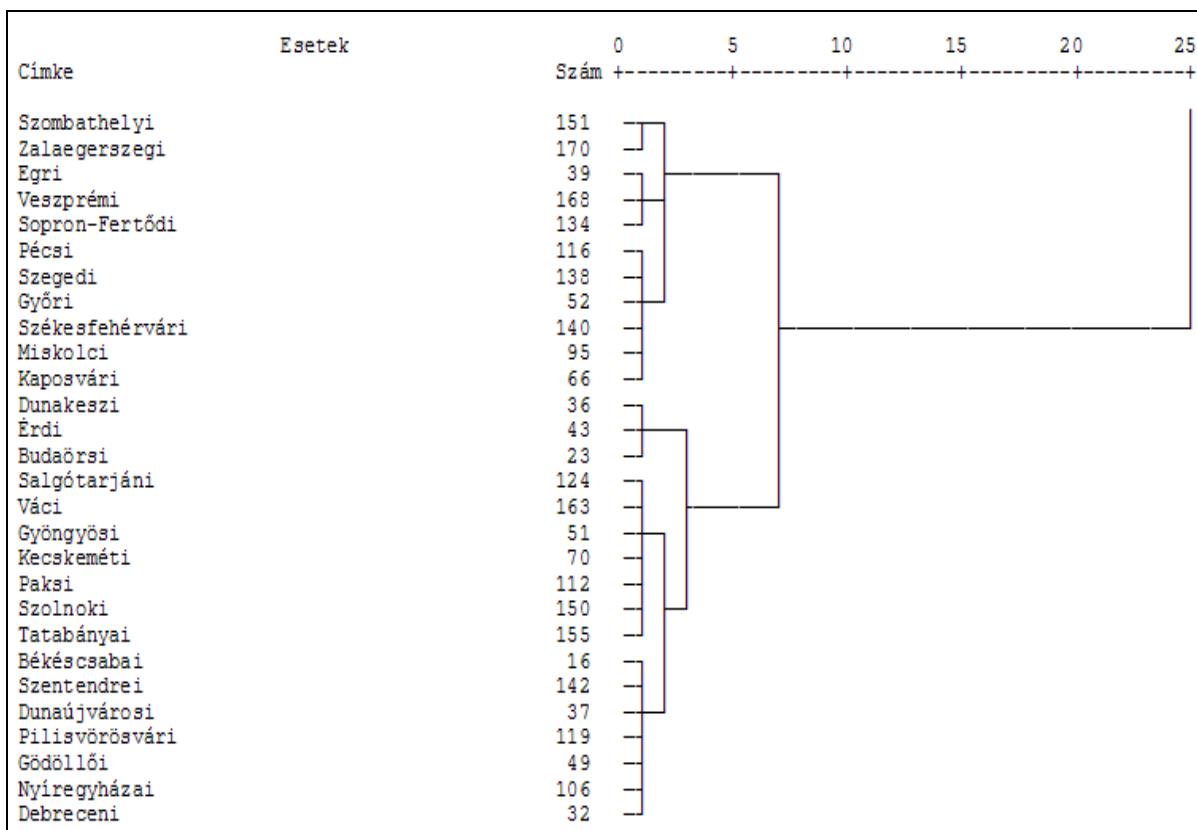
3. Múzeumok és közintézmények ellátottsága főkomponens	
▪ 1000 lakosra jutó muzeális intézmények száma (2009)	0,720
▪ 1000 lakosra jutó múzeumi kiállítások száma (2009)	0,690
▪ 1000 lakosra jutó könyvtárral ellátott közintézmények száma (2009)	0,677
▪ 1000 lakosra jutó műemlékek és műemléki jelentőségű területek száma (2009)	0,654
▪ 1000 lakosra jutó múzeumi látogatók száma (2009)	
▪ 1000 lakosra jutó internettel ellátott közintézmények száma (2009)	0,630
▪ 1000 lakosra jutó számítógéppel ellátott közintézmények száma (2009)	0,591
	0,554
4. Kulturális háttér infrastruktúra főkomponens	
▪ 1000 lakosra jutó internet felhasználók száma (2009)	0,819
▪ 1000 lakosra jutó személyi számítógépek száma (2009)	0,786
▪ 1000 lakosra jutó nyilvános könyvtárak száma (2009)	0,630

Forrás: saját szerkesztés (2011)

A foglalkoztatás, oktatás és közvetítő médium főkomponens – kilenc mutatóval – összefoglalja a kulturális gazdasággal összefüggésbe hozható nemzetgazdasági ágazatok regisztrált vállalkozásainak számát, a felsőoktatásban tanulók, illetve dolgozók számát, a lakosság internet és kábeltelevízió előfizetésével, valamint a lakosság moziba járási szokásaival kapcsolatos mutatószámait. A tömörített mutatóban a legnagyobb szerepet a regisztrált vállalkozások indikátorai játsszák. A közművelődési formákban való részvétel főkomponens hét indikátort foglal magában. Ez a dimenzió a kulturális rendezvényeken való részvétel, az alkotó művészi közösségek és a rendszeres művelődési foglalkozások jellemzőit tartalmazza. A súlyok alapján megállapítható, hogy az alkotó művészi közösségek konstrukciós ereje a legjelentősebb. A második főkomponenstől eltérően a harmadik és negyedik dimenzió már nem a kulturális programokra és rendezvényekre vonatkozik, hanem a kulturális gazdaság intézményeire, a háttérfunkciók jelenlétére utal. A múzeumok és közintézmények ellátottsága főkomponens hét mutatóból épül fel, ez a dimenzió a múzeumi kiállítások és látogatók, továbbá a könyvtárral, számítógéppel és internettel való ellátottság adatait tartalmazza. Végül, a kulturális háttér infrastruktúra főkomponens közvetlenül három változót sűrít össze, amelyek a kultúra anyagi hordozóira, eszközeire (személyi számítógép, internet, könyvek) utalnak.

3. A hazai kistérségek csoportosítási lehetőségei

A főkomponensek azonosítása után klaszteranalízissel folytattuk elemzésünket. Mivel nem volt semmilyen előzetes iránymutatás a kialakítandó klaszterek számára vonatkozóan, ezért a hierarchikus klaszterezést választottuk első lépésben (Ward-módszerrel). A klaszterek elhatárolásához nagy segítséget nyújt az ún. dendogram. A nem hierarchikus módszer alkalmazásakor már az első lépésben leválik egy szűkebb kistérségi halmaz (28 kistérséggel), és mellette két nagyobb blokk. A lépések számának növekedésével mindegyik a két nagyobb csoport differenciálódik tovább. A teljes modell helyett – főként a dendogram nagysága miatt – kizárólag azt a csoportot mutatjuk be, amely markánsan elkülönült az eljárás során (1. ábra).

1. ábra: Lehetséges csoportok az első 28 „kiugró” kistérségen belül Forrás: saját szerkesztés (2011)

Ha kizárólag a dendrogram alapján állapítjuk meg a lehetséges klasztereket a kiugró csoporton belül, akkor jól látszik, hogy hat világosan elkülönülő blokkot kapunk. A hierarchikus klaszterezés eredményeként kirajzolódó szűkebb halmaz (1. klaszter) főként a megyeszékhelyekkel, a megyei jogú városokkal és egyéb jelentősebb városokkal rendelkező kistérségeket (pl. a budapesti agglomeráció néhány kistérsége) foglalja magában:

- 1. alcsoport (2 kistérség): Szombathelyi, Zalaegerszegi,
- 2. alcsoport (3 kistérség): Egri, Veszprémi, Sopron-Fertődi,
- 3. alcsoport (6 kistérség): Pécsi, Szegedi, Győri, Székesfehérvári, Miskolci, Kaposvári,
- 4. alcsoport (3 kistérség): Dunakeszi, Érdi, Budaörsi,
- 5. alcsoport (7 kistérség): Salgótarjáni, Váci, Gyöngyösi, Kecskeméti, Paksi, Szolnoki, Tatabányai,
- 6. alcsoport (7 kistérség): Békéscsabai, Szentendrei, Dunaújvárosi, Pilis-vörösvári, Gödöllői, Nyíregyházai, Debreceni.

A fenti klaszteren kívül megkíséreltük a többi klaszter azonosítását és jellemzését is. A dendrogram alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy öt klaszter kialakítása célszerű. Az egyes klasztereket a klasztercentroidok (átlagok) alapján elemeztük, az átlagokat pedig varianciaelemzés segítségével hasonlítottuk össze (szórások). Az eredményeket a 2. táblázat foglalja össze, a táblázatban az egyes klaszterekbe tartozó kistérségek száma is leolvasható.

2. táblázat: Klasztercentroidok és szórások az ötklaszteres megoldás esetén

		1. főkomponens	2. főkomponens	3. főkomponens	4. főkomponens
1. klaszter	Elemszám	28	28	28	28
	Átlag	1,71	0,85	-0,10	0,23
	Szórás	0,88	0,72	1,11	0,94
2. klaszter	Elemszám	14	14	14	14
	Átlag	0,57	1,42	0,84	-1,91
	Szórás	0,75	1,46	0,55	0,60
3. klaszter	Elemszám	15	15	15	15
	Átlag	0,15	1,62	-0,43	1,24
	Szórás	0,47	0,70	1,08	0,60
4. klaszter	Elemszám	54	54	54	54
	Átlag	-0,55	-0,13	0,69	0,42
	Szórás	0,48	0,53	0,81	0,65
5. klaszter	Elemszám	62	62	62	62
	Átlag	-0,45	-0,21	-0,64	-0,34
	Szórás	0,45	0,52	0,58	0,62
Teljes modell	Elemszám	173	173	173	173
	Átlag	0,00	0,00	0,00	0,00
	Szórás	1,00	1,00	1,00	1,00

Forrás: saját szerkesztés (2011)

A változók szórása arról tájékoztat, hogy viszonylag megfelelően sikerült homogén csoportokat létrehozunk. Három esetben viszont 1,00 feletti lett a változók szórása. A leg-homogénebb osztályozást az első főkomponens tekintetében sikerült létrehozunk, a második és harmadik főkomponens esetében kevésbé.

Az átlagértékek összevetése során azt állapíthatjuk meg, hogy az első klaszterbe tartozó kistérségek a kulturális teljesítmény szempontjából átlagos vagy átlag feletti értékekkel rendelkeznek. A kulturális foglalkoztatottság és az oktatás szintje (1. főkomponens) kimagasló a 28 kistérség esetében, azonban ez nem meglepő, hiszen jelentős városokkal, központokkal rendelkező kistérségekről lévén szó, ezekben található nagyobb vállalkozói aktivitás, illetve itt vannak a felsőoktatási központok székhelyei is. A másik három főkomponens tekintetében a 28 kistérség átlagos értékkel rendelkezik, de az átlagértékek másik két klaszterhez képest mindig jobbak. Ez azt jelenti, hogy:

- a második főkomponensnél szereplő érték jobb, mint a negyedik és az ötödik klaszter átlagértékei,
- a harmadik főkomponensnél szereplő érték jobb, mint a harmadik és ötödik klaszter átlagértékei,
- a negyedik főkomponensnél szereplő érték jobb, mint a második és ötödik klaszter átlagértékei.

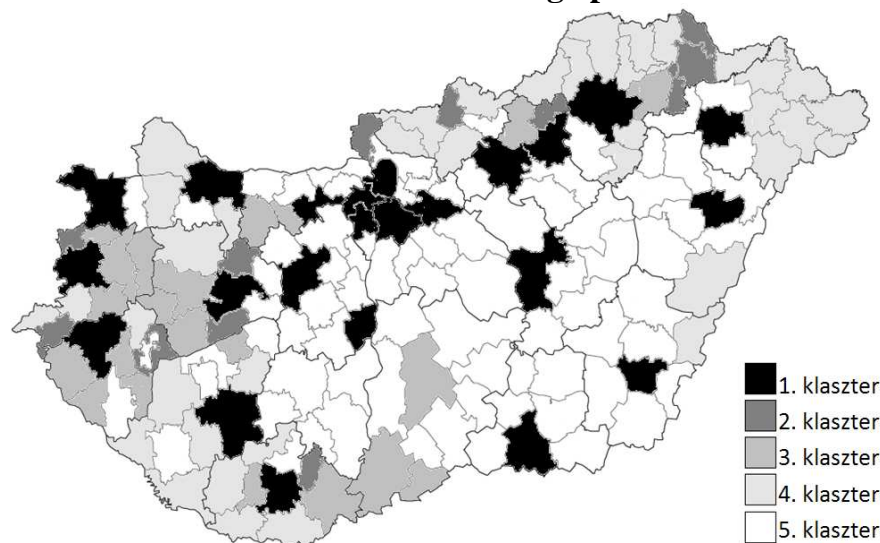
A második főkomponens tekintetében a második és harmadik klaszter kistérségei rendelkeznek a legjobb eredménnyel. Ehhez a két csoporthoz – összesen 29 kistérség – turisztikai célterületek tartoznak (pl. Balatonfüredi, Keszthelyi, Kőszegi, Óriszentpéteri, Sárospataki, Sátoraljaújhelyi, Tokaji kistérség stb.). A két halmaz között azonban lényeges különbség van a háttér infrastruktúra és a múzeumlátogatás tekintetében. A második klaszter ugyanis olyan térségekből épül fel, amelyek a múzeumi látogatás és a közintézmények ellátottsága tekintetében az átlagos értéket felülműlják, azonban a háttér infrastruktúra te-

kintetében átlag alattiak. A harmadik klaszter tekintetében mindez fordítva alakul, ott a háttér infrastruktúra emelkedik ki a közművelődési formák jelentősége mellett. A második klaszter kistérségei a vállalkozások és a közvetítő médiumok tekintetében is valamelyest jobb pozícióban vannak.

A negyedik és ötödik klaszterbe tartozó nagyszámú kistérség átlagos vagy átlag alatti értékeket képvisel, vagyis e kistérségek – különösen az ötödik klaszter térségeinek – kulturális teljesítménye elmarad az első három klaszterhez képest. A klasztercentroidok a negyedik klaszter esetében a harmadik és negyedik főkomponensnél még kedvező értéket jeleznek, az ötödik klaszter esetében viszont egyértelműen alacsonyok a kapott átlagok.

A faktoranalízis során képzett sűrített mutatók segítségével nemcsak a hierarchikus módszerrel, hanem a K-közép klaszterelemzéssel is tudjuk osztályozni a magyarországi kistérségeket. Ebben az esetben természetesen nem lehetséges olyan mélységű csoportosítási folyamatokról beszámolni, mint az előző elemzésben. Ennél a vizsgálatnál az volt a fő célkitűzésünk, hogy a kistérségek csoportjait a két klaszteranalízis vonatkozásában összehasonlítsuk, összevessük, valamint megvizsgáljuk azt, hogy az egyes klaszterek esetében ugyanazok a dimenziók, főkomponensek jelentik a fő differenciáló erőt. Több lehetséges klaszterszám értékelése után úgy döntöttünk, hogy öt önálló szegmensre bontjuk a kistérségek halmazát. Ez a felosztás a feltett kérdések szempontjából kedvező elkülönüléshez vezetett. A kapott eredményeket a 2. ábra szemlélteti.

2. ábra: A 173 kistérség tipizálása

Forrás: saját szerkesztés (2011)

A K-közép klaszterezés során is nagy hangsúlyt fektettük arra, hogy az egyes klaszterek legfőbb tulajdonságait azonosítsuk. Technikailag ez úgy valósítható meg, hogy listáztuk a változóknak az egyes klaszterekben felvett átlagos értékét. A változók klaszterenként felvett értékeinek átlagos nagyságát (magas, közepes, alacsony) az első és harmadik kvartilis értékek alapján különböztettük meg. A kapott eredményeket a 3. táblázat összesíti.

3. táblázat: A klaszterelemzés során készített csoportosítás eredményei

Klaszterek	N	Klaszterközpontok							
		1. főkomponens		2. főkomponens		3. főkomponens		4. főkomponens	
1	22	2,03	magas	0,84	magas	0,70	magas	0,34	közepes
2	12	0,58	magas	1,79	magas	0,81	magas	-2,00	alacsony
3	21	-0,06	közepes	1,26	magas	-0,99	alacsony	1,00	magas
4	39	-0,50	alacsony	0,16	közepes	1,07	magas	0,48	közepes
5	79	-0,39	közepes	-0,38	közepes	-0,41	közepes	-0,30	alacsony
Összesen	173								

Forrás: saját szerkesztés (2011)

A 2. és a 3. táblázat összehasonlítása során megállapíthatjuk, hogy keletkezett néhány különbség a hierarchikus és a K-közép módszer között a klaszterek elemszámát, valamint az átlagok összetételét tekintve. A K-közép módszer alkalmazása során hat kistérség (Duna-keszi, Érdi, Kecskeméti, Paksi, Salgótarjáni, Váci kistérség) „kiesett” a hierarchikus eljárás során „kiugrónak” minősülő kistérségek klaszteréből (korábbi első klaszterből). Jelentősebb átrendeződés történt az utolsó két klaszter tekintetében is. Lényegesebb módosulás viszont nem figyelhető meg a klaszterközpontok tekintetében, bár az átlagértékek kissé eltávolodtak egymástól, illetve az egyes blokkokon belüli szórás is megemelkedett. A hierarchikus eljárás során vázolt kontrasztok élesebbek lettek a K-közép módszer alkalmazásával.

Az átlagértékek elemzése után könnyen meghatározható, hogy az egyes klaszterekben milyen tulajdonsággal rendelkező térségek kerültek, így kialakíthatóvá vált a magyarországi kistérségek öt alaptípusa:

- 1. klaszter: jelentős kulturális kapacitással rendelkező központok;
- 2. klaszter: potenciálisan kulturális térség, jelentős alkotói-művészi és múzeumi kapacitással;
- 3. klaszter: potenciális kulturális térség, jelentős alkotói-művészi és kulturális infrastruktúrával;
- 4. klaszter: átlagos (mérsékelt) kulturális kapacitással rendelkező térségek;
- 5. klaszter: fejlődő vagy kultúra-hiányos térségek.

Továbbra is jól elkülönül tehát egy csoport azokkal a kistérségekkel, amelyek a vállalkozások aránya, a felsőoktatás mutatói, illetve a közvetítő csatornák és szolgáltatások tekintetében jelentősek. A leglényegesebb változás azonban a harmadik főkomponens esetében történt, mivel a hat kistérség átsorolásával az átlagos érték jóval magasabb lett.

A második klaszter összetételét és a főkomponensek átlagait vizsgálva nem történt jelentősebb módosulás, vagyis a klaszterjellemzők nem változtak. A második klaszter tehát – hasonlóan a hierarchikus elemzésnél kapott eredményekhez - azokat a kistérségeket tömöríti, amelyek a közművelődési formákban való részvétel szempontjából jelentősek, a vállalkozások száma, az oktatás és a múzeumok látogatottsága szempontjából átlagosak, de a kultúra anyagi hordozóinak tekintetében lemaradónak számítanak.

A harmadik klaszter tartalmazza azokat a térségeket, amelyek az alkotó-művészi közösségek, a kulturális rendezvények és a háttér infrastruktúra tekintetében átlag feletti értékekkel rendelkeznek, de a múzeumokkal és a közintézmények ellátottságával kapcsolatban alulmaradnak (az eredmények hasonlóak a hierarchikus klaszterezés eredményeivel).

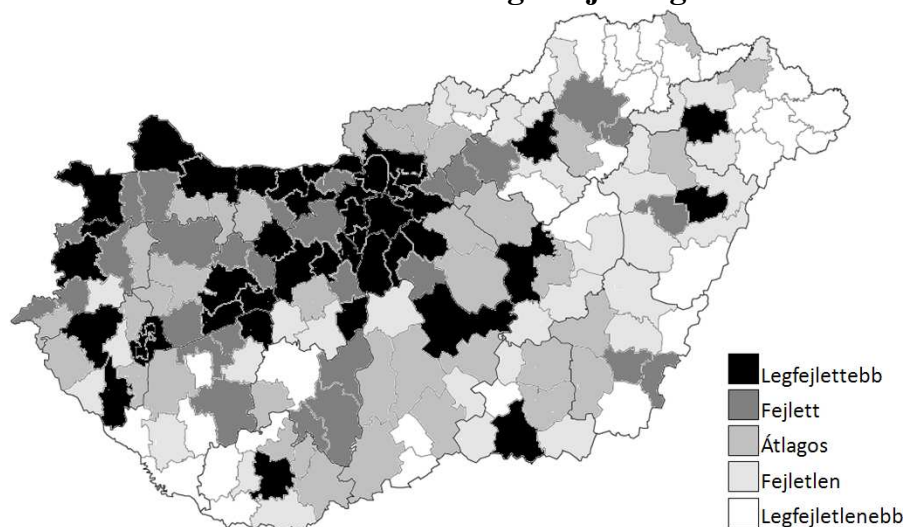

Végül a negyedik és ötödik klaszter a K-közép módszer klaszterezés esetében is azokat a térségeket öleli fel, amelyek átlagos vagy az alatti pozíciókkal rendelkeznek az egyes főkomponensek tekintetében. A negyedik klaszter esetében a harmadik főkomponens ismét kiemelkedik, de az első főfaktor esetében jócskán alulmarad. Az ötödik csoport, amely nagyszámú kistérségek tömörít, továbbra is elmarad a többi bloktól.

4. A kistérségek kulturális teljesítménye és fejlettsége közötti kapcsolat

Tanulmányunkban végül arra a kérdésre kerestük a választ, hogy a klaszteranalízis eredményeként kirajzolódó csoportok hogyan követik a magyar kistérségek fejlettségét⁴. Felvetődik tehát a kérdés, hogy a kistérségek kulturális teljesítménye és fejlettsége összefügg-e egymással. A kistérségek komplex fejlettségét mutatja a 3. ábra.

3. ábra: A kistérségek fejlettsége

Forrás: KSH (2008)

A vizsgálatot két oldalról közelítettük meg, ugyanis korreláció- és függetlenségvizsgálatot is végeztünk. A függetlenségvizsgálatot ezúttal nem keresztábra-elemzés keretében elemeztük, mert a Pearson-féle Khi-négyzet próba végrehajthatóságának feltétele az elvárt értékek tekintetében sérült. Ennek kiküszöbölésére korrelációs számítás keretében vetettük össze egymással a kistérségek fejlettségének komplex mutatóját⁵ a négy főkomponenssel az egyes kistérségek tekintetében. A kapott eredmények az alábbiak szerint alakultak:

- Az első főkomponens esetében a kiugró értékek kizárása után 165-ös elemszámmal dolgoztunk tovább, a korrelációs értékre 0,688-at kaptunk ($p=0,00$). Ez azt jelenti, hogy a foglalkoztatás, oktatás és közvetítő média, illetve a kistérségek fejlettsége között közepesen erős a kapcsolat a hazai kistérségek tekintetében.
- A második főkomponens esetén szintén 165 kistérséggel dolgozhattunk, a korrelációs értékre -0,282-öt kaptunk ($p=0,00$). A korrelációs együttható azt jelenti, hogy a közművelődési formákban való részvétel és a kistérségek fejlettsége között a közepesnél gyengébb és negatív irányú a kapcsolat.

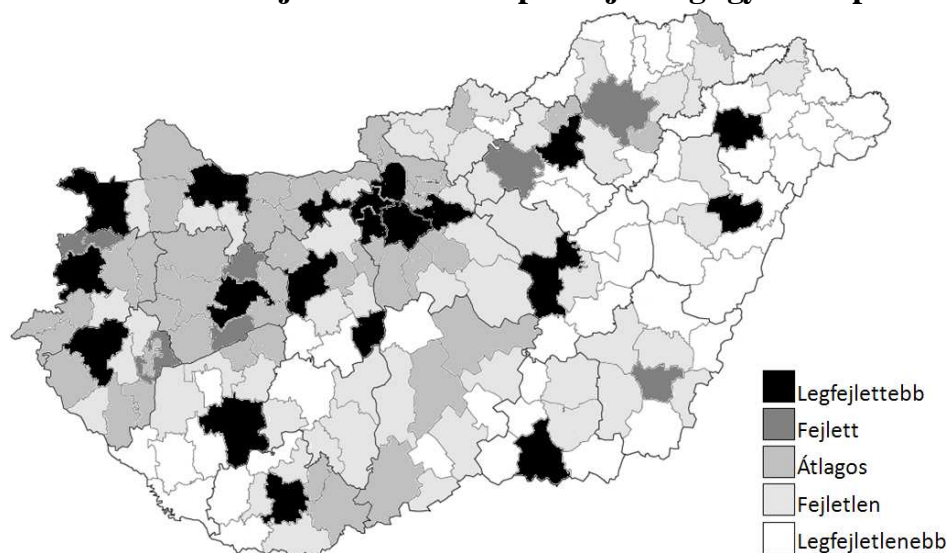
⁴ A kistérségek fejlettségéről a 67/2007. (VI. 28.) OGY határozat ad bővebb felvilágosítást (KSH 2007).

⁵ A kistérségek fejlettségére vonatkozó komplex mutatók a KSH Tájékoztató a kiemelten támogatott kistérségekről c. 2008-ban megjelent kiadványából származtak.

- A harmadik, illetve negyedik főkomponens esetében 170-es, illetve 167-es elemzámmal futtattuk a korrelációs számítást, mindkét esetben gyenge és nem szignifikáns értékeket kaptunk. Ez azt jelenti, hogy a múzeumok és közintézmények ellátottsága, illetve a közintézmények háttér infrastruktúrája és a kistérségek fejlettsége között nincsen egyértelmű kapcsolat.

A korrelációs számítás eredményeként megállapíthatjuk, hogy az első faktor esetében közepesen erős és szignifikáns kapcsolatot kaptunk, vagyis a kulturális foglalkoztatottság, az oktatás, a mozi látogatás és a szolgáltatás előfizetés kivételével nincsen szignifikáns összefüggés a kistérségek kulturális teljesítménye (közművelődési dimenzió) és azok fejlettsége között. A kapott eredmény megerősítésére a kulturális teljesítményt és a kistérségek közötti összefüggést tovább vizsgáltuk mechanikusan, Khi-négyzet próba keretében. Ennek eredményeként a Khi-négyzet értékre 78,2-at kaptunk, az elméleti küszöbértékre pedig 5%-os szignifikanciaszint esetén 203,6 adódik. A Khi-négyzet próba tehát megerősítette a korrelációelemzés eredményét, vagyis azt, hogy nincs összefüggés a kistérségek kulturális teljesítménye és azok fejlettsége között. Az 4. ábrán a kulturális fejlettség és a komplett fejlettség alapján kirajzolódó csoportokat együttesen szemléltetjük. Ehhez a 2. és a 3. ábrán látható klaszterbesorolást vettük alapul.

4. ábra: A kulturális jellemzők és komplex fejlettség együttes tipizálása

Forrás: saját szerkesztés (2011)

Az összetett vizsgálat eredményeként 19 olyan kistérségről számolhatunk be, amely a komplex fejlettség tekintetében az élmezőnyhöz tartozik, ezzel párhuzamosan pedig jelentős kulturális kapacitással is bír (Budaörsi, Debreceni, Dunaújvárosi, Egri, Gödöllői, Győri, Kaposvári, Nyíregyházai, Pécsi, Pilisvörösvári, Sopron-Fertődi, Székesfehérvári, Szegedi, Szentendrei, Szolnoki, Szombathelyi, Tatabányai, Veszprémi, Zalaegerszegi kistérség). Rajtuk kívül 8 olyan térség van, amely szorosan követi az első csoportot (Balatonfüredi, Békéscsabai, Csepregi, Gyöngyösi, Keszthelyi, Kőszegi, Miskolci, Zirci kistérség). Ez utóbbi kistérségek vagy a komplex fejlettség, vagy a kulturális potenciálok tekintetében teljesítettek jól, a másik tényező tekintetében pedig átlagosak vagy átlag feletti. A kistérségek legnagyobb számban az átlagos, illetve a legfejletlenebb csoportba tömörültek.

5. Következtetések

A tanulmány arra a kérdésre kereste a választ, hogyan lehet a magyarországi kistérségeket a kulturális gazdaság közművelődési dimenziója szerint csoportosítani. A vizsgálat az egyre jelentősebbé váló kulturális gazdaság tanulmányozására és numerikus megragadására vállalkozott. Az elemzés hiányosságaival kapcsolatosan megállapítható, hogy az adatgyűjtés a statisztikai felvételek korlátozottságából és gyakran inkonzisztenciájából fakadóan nem vehető össze egy olyan kultúrakutatással, amelyben kvantitatív és kvalitatív eszközökkel nyert naprakész és specifikus információk állnak rendelkezésre. Az eredmények értékelésekor szem előtt kell tartani, hogy a többváltozós elemzés az egyes főkomponensek közötti fejlettséget helyezte előtérbe. Jelen vizsgálat alapot adott a kulturális gazdasággal kapcsolatos elemzések folytatásához.

A vizsgálat kiterjesztéséhez olyan egységes adatbázisra lesz szükség a jövőben, amely a kultúra közművelődési szegmensét túl több karakterisztikus területet is figyelembe vesz. A kulturális teljesítőképességet pedig nem csupán hazai relációban kell vizsgálnunk és értékelnünk, hanem el kell végezni nemzetközi összehasonlításban, de legalább határon átnyúló viszonylatban. Ennek vizsgálatára azonban külön módszertan szükséges, amely kvantitatív és kvalitatív módszerek kombinációjából áll össze.

Irodalom

- Benko, G. (2002): Regionális tudomány. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs
- Bianchini, F.-Parkinson, M. (1993): Cultural Policy and Regeneration: The West European Experience. Manchester University Press, Manchester. pp. 1-20.
- Dziembowska-Kowalska, J.-Funck, R.H. (1999): Cultural activities: source of competitiveness and prosperity in urban regions. Urban Studies. 36. pp. 1381-1398.
- Florida, R. (2003): The Rise of the Creative Class. Basic Books, New York.
- Florida, R. (2007): The Flight of the Creative Class. Basic Books, New York.
- Florida, R. (2008): Who's Your City? Basic Books, New York.
- Fábián A. (2009): Kultúralapú városfejlesztés – kreatív városok. Economica. 3. 16-26 o.
- Kong, L. (2000): Culture, economy, policy: trends and developments. Introduction to „Special section of Geoforum on Cultural industries and Cultural Policies”. Letöltés helye: <http://profile.nus.edu.sg/fass/geokongl/introgeo.pdf>. Letöltés ideje: 2011. 04. 01.
- KSH (2007): Területi atlasz – Statisztikai kistérségek. [67/2007. (VI. 28.) OGY határozat a területfejlesztési támogatásokról és a decentralizáció elveiről, a kedvezményezett térségek besorolásának feltételrendszeréről alapján] Letöltés helye: http://portal.ksh.hu/portal/page?_pageid=37,411890&_dad=portal&_schema=PORTAL. Letöltés ideje: 2011. 03. 07.
- KSH (2008): Tájékoztató a kiemelten támogatott kistérségekről. Központi statisztikai Hivatal, Budapest. Letöltés helye: <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/kistersegimutato.pdf>. Letöltés ideje: 2011. 03. 17.
- Sajtos L.–Mitev A. (2007): SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv. Alinea Kiadó, Budapest
- Throsby, D. (2001): Economics and Culture. Cambridge University Press, Cambridge. pp. 43-47.